

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

XVI. CİLT

1967

2. SAYI

KÜTÜPHANELERDE KONU KATOLOGLARI (*)

M. Türker ACAROĞLU

I. TANIMLAR :

Bir kütüphanecilik sözlüğü-müz, maalesef yok. UNESCO Genel Merkezinin 1953 - 1954'te Paris'te iki kez bastırıldığı, daha sonra meslekdaşımız sayın **Leman Bakla** tarafından 1959'da «**Dört dilde kütüphanecilik terimleri sözlüğü**» adıyla dilimize de çevrilmiş olan «**Vocabularium bibliothecarii**» adlı sözlük, bir çeşit (imlâ lûgati) olmaktan pek ileri gitmez. Onun için, biz burada ilkin «Konu kataloğu ne demektir?» sorusunu cevaplandırdıktan sonra, çeşitli konu kataloglarının tanımlarını (tariflerini) vermeğe çalışacağız.

Konu kataloğu, yazar adlarına göre olan kataloğun karşısı diye düşünülebilir. «Kütüphanede falan yazarın hangi eserleri var?» sorusuna cevap veren yazar adları kataloğuna karşı, konu kataloğu, «Kütüphanede şu konuda ya da şu alanda ne gibi eserler var?» sorusunu cevaplandırır,

Konu katalogları iki tiptir : sistematik ya da metodik tip, bir de alfabetik tip. Sistematik tip kataloglar, çok daha eskidir. «Falan bilim dalı (örneğin Astronomi) hakkında kütüphanede hangi eserler var?» gibi geniş çaptaki sorulara cevap verir. Alfabetik tip kataloglar ise, «Filân konuda (örneğin Ay konusunda) kütüphanede ne çeşit eserler var?» gibi dar çaptaki soruları çabucak cevaplandırır.

II. SİSTEMATİK KATALOG :

1. Özellikleri. İşaret (notation) düşüncesi.

Frenklerin geleneksel «metodik katalog» deyimini hemen bırakıp, şimdi herkesin kullandığı «sistematik katalog» terimini benimsiyoruz.

(*) Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi adına 8 Mayıs 1967 günü İst. Edebiyat Fakültesinde verilen konferansın metnidir.

Sistemantik katalog, eserlerin mantıkî bir plâna göre, yani önceden hazırlanmış bir bölümleme (classement) kadrosuna göre sınıflanmasını verir.

İşte burada bir sınıflandırma (classification) sorunuyla karşılaşırız: sınıflandırma işaretine değinmeden, sistemantik katalogdan söz edilemez. Ama biz bu konuyu kısaca, yani ancak kütüphaneler bakımından ele alacağız.

Eski olsun, yeni olsun, kütüphanelerde uygulanan bölümleme kadrolarının hepsi bir uygunluk, bir elverişlilik niteliği taşırsa da tam olarak mantığa uygun sayılmaz. Tabii büsbütün mantığa sırt çevirmezler, ama ilk kaygıları da mantıklı olmak değildir. (Classification décimale) denilen Onlu sınıflandırma bile, mantıktan elçemek zorunda kalmıştır.

Bu bölümleme kadroları, geçmişte, uzun süre aşılmaz sanılan bir engelle karşılaştı: sert, eğilip bükülmez, değişmez bu bölümleme kadrosuna yeni bir bilim dalı nasıl sokulacak? Raflarda kesin olarak yerini almış kitaplar arasına aynı konudaki iki eski kitap arasına yeni bir kitap nasıl konulacak?

Aslında onu bir işaretleme sistemi olan pek ustaca düzenlenmiş bir işaret «notation» sistemi sayesinde, modern kütüphaneciler, Anglo - saksonların «open shelf», Fransızların «rayon ouvert» dedikleri açık raf prensibinin üstünlüğünü sağladılar; yani, raflarda olduğu kadar fiş kutularında

da, her türlü ilâveyi mümkün kılan, açık, sonsuza kadar genişleyebilir bir sınıflandırmayı gerçekleştirebildiler.

O halde işaret, işaretleme nedir? Kitap fişine geçirilen, kitabın muhtevasını (içindekileri) temsil eden bir takım rakamlar ya da harflere «işaret» diyoruz. Bu işaret, kitabın raflardaki yerini tutarak kot (cote) ya da sıra numarası vazifesini de görebilir.

Bu işaret düşüncesinden hareketle, sistemantik katalogları üç çeşide ayırabiliriz :

— İşaretsiz sistemantik katalog (Brunet),

— Kısa işaretli sistemantik katalog (Paris Millî Kütüphanesi'nin Fransa Tarihi katalogu ile Paris Yüksek Öğretmen Okulu katalogu),

— Ayrıntılı işaretli katalog (Bruxelles ve Washington).

2. İşaretsiz sistemantik katalog.

Brunet'nin 1865'te yayınlanan «Manuel du librairie et de l'amateur de livres - Kitapçının ve kitapseverin elkitabı» adlı ünlü eserinin VI. cildinde görülen «Açıklamalı katalog biçiminde dizin», buna en iyi örnektir.

Bu eserin ilgi çekici bir önsözü var : orada Brunet, kendisinden önce Paris kitapçılarının 1706'dan beri benimsedikleri metodları gösterip eleştirir. Bu metodların amacı, herşeyden önce, pratik olmaktı. Çeşitli bibliyografya sis-

temlerinin yazarları, fikir bölümlenmesi ile kitap bölümlenmesi arasında bulunması gereken ayırma, pek inanmış görünmezler. En modern katalogcuların, frenk kitapçılarının bu eski düşüncesine döndükleri görülür.

Açıklamalı katalog biçimindeki bu dizinde, esas olarak beş bölüm var : İlahiyat (Théologie), Hukuk (Jurisprudence), Bilimler ve sanatlar (Sciences et arts), Edebiyat (Belles-lettres), Tarih (Histoire).

Bu dizin basma bir kitap biçimindedir, ama elbette ilkin bir fiş kutusunda hazırlanmış olmalı. Basılan kitap artık değişmez. Ancak tutalım ki bunu yeniden bastırmak istiyoruz. Esas fiş kutusundaki fişlere konu işareti konmadığından, bu fişler değişmez bir sıraya göre dizilmiş değildir. Onun için, Brunet'nin fiş kutusunu, modern bir sınıflandırmaya uyar hale sokmanın pek kolay olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak denilebilir ki işaretsiz bir sistematik katalog, mantıkî ya da bilimsel bir düzene kolayca girebilen, bilimin ilerleyişine uygun biçimlere sokulabilen, bükülgen (souple) bir katalogdur.

İşaretsiz bir sınıflandırmanın, bir bibliyografyaya elverişli olduğu pek güzel anlaşılır. Nitekim, biz Adnan Ötügen'le, «İstanbul Üniversitesi yayınları bibliyografyası 1933 - 1945» adlı ortak kitabımızın 2. basımında (1947), makaleler

için buna benzer bir sistematik dizin hazırlamışızdır (s. 433 - 446). Fakat, bunun bir kütüphaneye hiç uygun düşmeyeceği de kolayca anlaşılır. Bununla birlikte, 1918'den önce, buna benzer bir metodla sınıflandırılmış bir kütüphane vardı : Strasbourg kütüphanesi, hiçbir işaret taşımayan, Almanca olarak hazırlanmış, pek ayrıntılı bir bölümlene kadrosuna göre düzenlenmiştir. Ne var ki basit bir kütüphane hademesi kitapları raflarda bulamıyor, bu işe de kütüphaneciler bakıyordu. Demek oluyor ki bu, pek külfetli bir sistemdir. Fransızlar Strasbourg'u işgal edince, bundan vazgeçmek zorunda kaldılar.

3. Kısa işaretli sistematik kataloglar.

Bunlara iki örnek var :

— Bibliothèque Nationale'deki Fransa tarihi katalogu.

Fransa Ulusal Kütüphanesi'nin «metodik kataloglar» ı pek eski bir geleneğe dayanır. (Fransa Tarihi) serisi, daha XVII. yüzyılda Clément tarafından Kral Kütüphanesinde kurulmuştu. Kısaca (L) harfiyle işaretlenen bu seri, bir takım bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümler, büyük harfin yanına konulan küçük bir harfle gösterilir : Lk bölge tarihi gibi.

Her bölüm de alt bölümlere ayrılır. Örneğin, bölge tarihinde 1'den 19'a kadar numaralanan 19 alt bölüm vardır : Lk1 - Lk19.

Şehirlere göre bölge tarihine

ayrılan (Lk 7) işaretli alt bölümü gözden geçirelim : «Bölge tarihi» seksiyonunun tertibi 1862'de sona ermiş. O tarihte, bütün ciltler ve belgeler, güzel bir metodik sıraya göre, raflara yerleştirilmiş. Bunlara, (Lk 7) işaretinin yanında, raflardaki yerlerini değişmez biçimde belli eden birer sıra numarası da verilmiş. Örneğin, Lk 7 30 - 34 Adge'a, Lk 7 35 - 40 Agen'e ayrılmış. Ama, 1862'den bu yana, Adge hakkında çıkmış yeni kitaplar araya nasıl sokulacak? Çift numaralar, üçüz sayılar, açıklamalar koyarak mı? Demek bu, pek pratik bir yol değil. Onun için, bölge tarihinden söz eden yeni kitapları, tamamiyle mantıkî bir sıraya göre değil, kütüphaneye geliş sırasıyla düzenlemek kararlaştırılmış. Sonuç olarak denilebilir, ki Fransa Tarihi Kataloğu'nun işaret sistemi, metodik biçimde yeni ilâveler yapmağa pek elverişli sayılmaz.

— Paris Yüksek Öğretmen Okulu kütüphanesi kataloğu.

Orada da bütün bilimler büyük sınıflara ayrılmış, bunlar büyük harflerle gösterilmiş, daha sonra alt sınıflara bölünmüş, bunlar da küçük harflerle işaretlenmiştir. Bu büyüklü - küçüklü harfler, kitabın konusunu hatırlatan, konuşan bir işaret sistemi meydana getirir. Bir örnek :

H = Histoire (Tarih)

HF = Histoire de France (Fransa Tarihi)

HFb = Histoire de France.

Bourbons (Fransa Tarihi. Bourbon'lar)

HFre = Histoire de France. Révolution (Fransa Tarihi. İhtilâl)

Alt sınıfların her birinde, yeni eserler kütüphaneye gelir gelmez, konuşan işareti tamamlayıcı nitelikte değişmez bir numara alır. Harflerle sıra numarasının birleşmesinden, kitabın raflardaki yeri (kotu) belli olur.

Bu sistem için üç gözlem :

1. Fişlerde işaret, raflarda tertip, sistematik katalog hep aynı olup birleştirilmiştir. İşaretler kısa olduğundan, tabiatıyla tertip ve sistematik katalog da kısadır, eksiktir, kusurludur.

2. Katalog, fişlere değil, (feuilles volantes) denilen tek tek yaprak halindeki kâğıtlara yazılır. Her alt sınıfa bir ya da birkaç yaprak ayrılır (HF b — bir ya da birkaç yaprak; HFre — bir ya da birkaç yaprak v.b.). Kitaplar geldikçe, bu yapraklara sıra ile kaydedilir.

3. Sonuç olarak, bütün bu yaprakların toplamı, çeşitli vazifeler gören çok değerli bir katalog vücuda getirir :

a) Demirbaş defteri vazifesi ni görür : Çünkü geliş sırasına göre kitaplar, her sınıfa, her alt sınıfa kaydedilmiş bulunmaktadır.

b) Topografya kataloğu vazifesi ni görür : kitapların raflardaki yerlerini aynen verir.

c) Kaba bir sistematik katalog vazifesi ni de görür.

Şunu da söyleyelim : Pratikte kitap boyları, tertip ve kotlama işlerini karmakarışık hale sokar. Ama bu güçlük, bizi burada pek ilgilendirmez.

4. Ayrıntılı işaretli sistematik kataloglar.

Bu çeşit kataloglar, artık tek tek yapraklara değil, fişlere yazılmaktadır. Bunların en ünlü iki örneği, Bruxelles ve Washington sınıflandırmalarıdır.

— Dewey onlu sınıflandırması (Bruxelles).

Bu sınıflandırmanın tarihçesi hepimize bilindiğinden, bunun üzerinde duracak değilim. Yalnız hatırlatma kabilinden, şu kadarını söyleyelim : Amerikalı Dewey tarafından 1873'te tasarlanan Onlu sınıflandırmanın 1876'daki ilk basımı sadece 42 sayfadan ibaretken, 1927 - 33 yıllarındaki Fransızca basımı tam 2.170 sayfa tutmaktadır.

Onlu sınıflandırmanın temel prensipleri şunlardır :

1. Bilimlerin, hayattaki pratik faaliyetlerin bütün konuları, genelden özele doğru giden sistematik bir sıraya konulup düzenlenmiştir :

- 7 Güzel sanatlar
- 72 Mimarlık
- 721 Mimari yapı
- 721.8 Kapılar
- 721.81 Ahşap kapı

2. Sınıflandırma numaraları ondalık haline getirilmiş, yani sınıflandırma numaraları, sanki ö-

nünde bir (0) sıfır varmışçasına okunacaktır. Her rakamın anlamı en sağındadır. Başka bir örnek verelim :

- 5 Nazari bilimler
- 52 Astronomi
- 523 Tavsifi (nitelikli) astronomi
- 523.3 Ay

Sonuç şudur: 1. Sonsuz bir genişleme olanağı, 2. Eski iki işaretin arasına yeni bir işaret daha katma olanağı (sağ yana bir rakam eklenmesiyle).

O halde Dewey, eski kütüphanecilerce boş yere araştırılmış olan bükülgen (souple) bir işaret tipi bulmuş olmaktadır.

Bunun kütüphanecilere sağladığı avantajlar şöylece sıralanabilir :

1. Metni ve dizinleri basılmıştır; 2. Pek çok kütüphane tarafından kabul edilmiştir; 3. Küçük kütüphanelere kolayca uygulanabilir, basitleştirilebilir; 4. Bibliyografyada da kitap özetleri veren birçok dergi, bu işaretleri benimseyip kullanmaktadır.

Bununla birlikte, sakıncaları da yok değil. Bunlar çokluk şiddetli bazı tartışmalara konu olmuştur :

1. Temeli on bölüme dayanmaktadır, bu yeterli değildir.
2. Karmaşık olduğundan, tecrübeli sınıflandırmacılar istemektedir.
3. Baştan başa rakamlardan ibaret, pek uzun işaretlere vara-

bilmektedir. Bu da bir kütüphane kotu için gerçek bir âfet halini alabilir.

Bibliothèque Nationale'den **Léo Crozet**, «*Encyclopédie Française*» de şu işaret verip alay eder:

669.982.104.24 «1934.07.19»/ : 341 - 7

Bilimsel bir onlu bibliyografyada zikredilen bu işaret, betonarmenin kullanılışı üzerine 19 temmuz 1934 tarihli bir sirküler'i göstermektedir.

— Washington'daki Kongre Kütüphanesi sınıflandırması.

Kütüphanecilerin ısrarla üstünde durdukları bu sınıflandırma, geçen yüzyılın sonlarından beri incelenmektedir. Bunun hareket noktası, sınıflandırma bekleyen 3 milyon, belki de yakından sayısı 4 milyonu bulacak kitabın varlığı gibi maddî bir olaydır.

Dewey sınıflamasınının 10 bölümü yetersiz bulunduğundan, bu sınıflandırmanın temeli tam 21 bölüme dayanmaktadır. Bölümlerin herbiri, bir büyük harfle gösterilir. Kullanılmayan 5 harf, sınıflandırmanın ilerideki gelişmelerine ayrılmıştır.

Her bölüm ve alt bölüm, bilgi teorisine göre değil, mevcut kitaplara, yani ihtiyaca göre geliştirilir. Sınıflandırma kadrosu, mükemmel bir sistematik katalog meydana getirir.

İşaretler; harf ve rakamlardan türetilmiştir. Büyük harfler konuları gösterirken, Arap rakam-

ları da alt bölümleri temsil eder. Bu Arap rakamları, tüm sayılar halinde değil, tıpkı onlu rakamlar gibi, tek tek okunup anlaşılmalıdır.

Şaşılacak derecede incelenmiş olan bu bilimsel sınıflandırma, Amerika Birleşik Devletlerinden sonra, Avrupa'ya da girdi. Paris'teki Musée de l'Homme - İnsan Müzesi'nde uygulanmaktadır.

Genel sonuç olarak, acaba, sistematik bir katalog hazırlamak için gerekli reçete nedir? diye sorulabilir.

Herşeyden önce, **Brunet**'nin ve Washington kütüphanecilerinin öğüdünü dinlemeli : yani, düzene sokulacak kitap koleksiyonu ya da fişler gibi mevcut bir şeyden yola çıkmalı.

İkisinden biri : ya bu koleksiyonlar, zaten mevcut bir sınıflandırmaya girebilir, o takdirde zaten mevcut bir sınıflandırmayı kabulden çekinmemeli (örneğin, şehir kütüphanesi tipinden genel kültür eserlerini ihtiva eden küçük bir kütüphane için Onlu sınıflandırma kadrosu gibi); ya da koleksiyonlar mevcut bir kadroya sığmamaktadır, o takdirde araştırma yapılarak uygun bir kadro düzenlenir, ama bu son çözüm şekli, ötekenden iyi olmaz.

III. ALFABETİK KONU KATALOGU :

Bir eserin konusunu gösteren kelimelerin, sistematik bir sıraya göre düzenlendiği kataloglara, (Al-

fabetik Konu Kataloğu) denir. Genel olarak bunlardan üç tip katalog vardır.

1. Alfabetik - metodik ya da kök kelimelere göre kataloglar.

Bu katalogda, birbirine yakın konulardaki eserler, kök kelime denilen daha genel nitelikteki bir tek başlık altında toplanır. Örneğin, Sorbonne üzerine bir kitap burada, (Sorbonne) başlığı altına değil de daha geniş bir anlamı bulunan (Üniversite) başlığı altına konur.

Kök kelimenin, her zaman okuyucunun fikrine uygun düşmemesi gibi bir sakınca var. Okuyucu bunu araya araya bulmalı. Ayrıca bu usul, Almanca ve Türkçeye iyi bir biçimde adapte edilebildiği halde, Fransızcaya o kadar iyi gitmemektedir. Bu üç dili kıyaslayalım :

Eisen
Eisenbahn
Eisenindustrie

demir
demiryolu
demir endüstrisi

fer
fer (chemin de)
fer (industrie du)

Sistemantik kataloglarla alfabetik konu katalogları ortasında bulunan bu katalog çeşidi, gönül doyurucu bir sonuç vermediğinden, Fransa gibi ülkelerde ortadan çekilme yolundadır.

2. Tipik kelimelere göre kataloglar.

Bu çeşit katalog, eser başlıklarında en belirgin, en göze çarpan kelimeleri alfabetik bir sıraya koyar.

«**Sorbonne tarihi**» bunda Sorbonne kelimesine konur, çünkü bu eser başlığının en karakteristiktir, en «**tipik**» kelimesi odur.

Bazı kütüphaneciler, tipik kelime katalogunun en iyi katalog olduğunu savunup ondan yana olurlar. Çünkü, derler, bunda kütüphaneciler daha az seçme yapar, okuyucuyu sınıflandırma fantezisi ile şaşırtmazlar.

Bu görüş, gerçeklere pek uymamaktadır :

1. Başlıktan alınan tipik kelime (ler), bir kitabın dokümanter değerini her zaman ifade etmez.

2. Başlık, eserin konusunu göstermekten, çokluk pek uzaktır. Örneğin, «**En route vers les idoles - Putlara giden yolda**» adlı eser, tipik kelimelere göre düzenlenen bir katalogda, «**putlar**» kelimesine konulacağından, Çin'deki misyoner faaliyetleri üzerine bilgi arayan okuyucunun gözünden kaçır: Bu örnek, **Drouin** ve **Poli** adlarındaki iki Fransız kütüphaneci bayan tarafından «**Konu kelimelerinin tertibi üzerine kurallar**» başlıklı araştırmada anılmıştır.

Esasen, Bibliothèque Nationale (Paris) tipik kelimelere göre bir katalog denemesi yapmışsa da

iyi sonuç alamadığından, bunu bırakıp Konuların Analitik Kataloğu denilen alfabetik konu kataloğu çeşitlerinin üçüncüsünü ve sonuncusunu benimsemiştir.

3. Konuların Analitik Kataloğu.

Bu katalogda her eser, özel ve değişik konular üzerine söz ettiği önemli bilgi ve incelemelerin sayısınca fişlerle temsil edilir. Bu fişler, konuların alfabe sırasına göre dizilir.

A. Tarihçesiyle ilgili birkaç not.

Bu katalogla ilk ilgilenenler, Amerikalılar oldu. 1876'da Cutter «Rules for a dictionary catalog» adlı kitabını ilkin yayınladı. Konuların analitik katalogu nasıl hazırlanır? Bunun üzerine ilk inceleme, o eserde bulunmaktadır (Sözlük biçimindeki katalogda yazar fişleri, başlık fişleri, konu fişleri bir tek alfabetik sıraya konulur.)

Daha sonraki yıllarda çok sayıda sözlük katalog ya da konu kataloğu yayınlandı. Bunların en ünlüsü, belki de British Museum'un «Subject index» i olup şimdilerde 1881-1920 yıllarını içine alır.

İngiltere ve Amerika'da, bu sorun üzerine pek çok araştırma çıkmaktadır. Özellikle American Library Association ile Washington'daki Kongre Kütüphanesi'nin çıkardıkları «headings», «vedettes» ya da «başlık» kelime listeleri çok değerlidir. (Kütüphaneci-

lik terimlerinde «vedette - başlık», katalogcunun seçip fişin en üstüne yazdığı tasnif kelimesine denir.)

Fransa, bu konuda çok geri kalmıştır. Birinci Dünya Savaşından birkaç yıl sonra, analitik kataloğa ait ilk denemeleri, Versailles'da Hirschauer, Lyon'da Joly yaptı. Fransız Kütüphaneciler Derneği'nin 1929 da yayınladığı «Règles pour la rédaction des catalogues - Katalog hazırlama kuralları» analitik katalogdan ancak birkaç kelime ile söz eder. Bibliothèque Nationale'den Léo Crozet, ilkin 1932'de, daha sonra 1937'de bastırıldığı «Manuel pratique du bibliothécaire - Kütüphanecinin pratik elkitabı» nda analitik kataloga 17 sayfa ayırırsa da (s. 128 - 144) konuyu tam olarak anlatabilmiş değildir.

Fransız katalogları tarihinde 1934, önemli bir yıldır: «Biblio» dergisinin ilk cildi o tarihte yayınlandı. Hachette kitabevinin Bibliyografya servisine hazırlanıp her yıl bir cilt halinde de çıkarılan bu yıllık, «bütün dünyada Fransızca yayınlanan eserlerin katalogu» dur. Aylık sayılar bir tek alfabetik liste haline getirilip yıllık bir cilt biçiminde yeniden basılır. Bu yıllık bibliyografya repertuarının hazırlanmasında seçilen yol, sözlük - katalog metodudur. Bunda eserler; yazarın soyadına göre, başlığın ilk kelimesine göre, konuya göre bulunabilir. Örnek :

Ticaret ve medeniyet, yazar

Paul Naudin, resimleyen Guy Arnoux, önsöz Jacques Lacour - Gayet.

Bu kitap şu maddelerde bulunacaktır :

1. NAUDIN, Paul; ARNOUX, Guy (res.); LACOUR - GAYET, Jacques (önsöz).
2. Ticaret ve medeniyet.
3. Ticaret; Medeniyet.

«Ç» harfi ya da «G» harfi altında, çocuk ya da gençlik yayınları toplanabilir. Editörlerin, kitapçıların, yazarların gönderdiği eserler, burada bedava tanıtılır. Çeviri eserlerin Fransızca başlığı yanına, orijinal dildeki başlığı da bulunup yazılır.

Amerikan metodlarından esinlenmiş olan bu sözlük - katalog, Fransız ihtiyaçlarına göre adapte edilmiştir. İlk yıllarda bunu hazırlayan, Amerika'da mesleki öğrenim görmüş Montel adında bir Fransız kütüphaneci bayandır. Daha sonra Paris'teki Amerikan Kütüphanecilik Okulunda yetişmiş Gouverneur adındaki bayan bu işe devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşından birkaç yıl sonra açılan bu okulda, Amerikalı kütüphanecilerin görüşleri, görüşleri, bilgileri Fransızlara anlatılmıştı. Ancak birkaç yıl devam edebilmiş olan bu okul, daha o zamanlar kapanmıştı.

Değerli hocam ve arkadaşım M. de Grolier'nin bana söylediğine göre, «Biblio» nun yayınlanmasından önce kendisi bazı incelemeler yapmış, özellikle uzun bir

başlıklar listesi hazırlamış, derginin çıkışı da bu listeye dayanmıştır.

Daha sonra Delsaux, Drouin, Poli adlarındaki Fransız bayan kütüphaneciler, Sorbonne Kütüphanesi ile Bibliothèque Nationale için geçerli katalog kurallarını yayınladılar.

B. Bugünkü Fransız görüşü.

Birkaç gözlem :

1. Bir kitabın konusu değişmezse de bu konuyu gösterme yolu katalogdan kataloga değişir. Örnek :

Mimarlık üzerine bir eseri Evrensel Onlu Sınıflandırmada 72 de gösteririz; alfabetik bir konu katalogunda ise «Mimarlık» kelimesinde gösterilir.

2. Her konu bağımsız olarak düşünülür, konuların kendi arasındaki ilişki hiç hesaba katılmaz. Botanik üzerine genel bir eser B harfine, çiçekler üzerine bir eser Ç harfine, güller üstüne bir eser de G harfine konur.

Prencip şudur : Başlık kelimesi, eserin konusunu, en özel, en dar anlamda gösterir. Katalogcunun bütün çabası, konuyu daha genel bir konuya bağlamaktan kaçınarak, kendi belirginliği içinde sınırlamak noktasında toplanmalı. Örneğin; şeker hakkında bir kitap (Şeker) keilmesinde görünür, (besin) kelimesinde değil; arıların yaşayışına dair bir eser (arılar) da gösterilir, (entomoloji) de değil ;sandalyeler konusunda ki bir eser (sandalyeler) kelime-

sinde sınıflanır, (mobilya) kelimesinde değil. Ama bu kitap sandalyelerle birlikte masalar ve dolaplardan da söz ederse, bunun başlık kelimesi haliyle (mobilya) olur.

a) Başlıkların gösterilmesi.

Konu fişleri, yazar fişlerinin aynıdır, fazla olarak bir konu başlık kelimesini de taşır. İşte bu başlık kelimesini nasıl göstermeli?

Basma bir katalogda, hiçbir güçlük çekilmez. Konu başlıkları ile yazar ve kitap başlıklarını birbirinden ayırdetmek için gerekli her türlü harf kolayca bulunur. Ama, yazı makinesiyle hazırlanan bir katalogda durum aynı değildir. Bir frenk kuralı, konu başlığına küçük harfle başlamayı öğütler, alışkanlıklara uymadığından, kolayca benimseneceğe benzemez.

Başlık kelimesini, fişin sol üst köşesine yazmak hususunda birleşilmektedir.

Fransız kurallarından birkaçı daha :

Başlığın çeşitli öğeleri birbirinden virgülle ayrılır : Fransızca, imlâ, reform;

Tamamlayıcı ad, kitap adından bir noktayla ayrılır : Atlas. Jeolojik inceleme.

«Biblio» da bu iş daha basitleşir : Başlıkla alt başlık bir tire ile ayrılır. Parantezler pek az kullanılır.

b) Başlıkların yerleştirilmesi.

Konu başlıkları - Biçim başlıkları.

İki tip başlık var : Konu başlıkları - biçim başlıkları. Bunları açıkça birbirinden ayırdetmeli.

Eserin fikri muhtevasına göre hazırlanan başlığa, (konu başlığı) denir. Başkaca hiçbir düşünce burada dikkate alınmaz. Daha önce zikredilen «Putlara giden yolda» kitabının konusu «Çin misyonerleri» dir.

Eserin cinsini ve çeşidini belli eden başlığı, (biçim başlığı) diyoruz; bibliyografya, sözlük, yıl-lik gibi.

Belli - başlı biçim başlıklarının sayısı pek azdır. Buna karşılık, alt başlığın yerleştirilmesinde biçim kavramı sık sık araya girer. Bunların bir listesini az sonra vereceğiz.

Başlık kelimelerinin seçimi.

Kitaplarda sözü edilen konuların muazzam yığını, bir de bir dilin sözlüğünün kapsadığı kelimelerin muazzam sayısı düşünülecek olursa, böyle bir seçim yapmak cidden zordur. Bu kelimeler, bir tek kitabın konusu dikkate alınarak değil, birçok kitaba uygun düşecek tarzda seçilmeli.

1. Daha önce de söylediğimiz gibi : En özel, en dar, en doğru terimi kullanınız. (Buğday) hakkındaki bir kitap, «buğday» kelimesine konur, asla «tahıl» ya da «hububat» kelimelerine konmaz.

2. Kelimenin tekilini değil, daima çoğulunu tercih ediniz; te-

kil ile çoğulun ayrı ayrı anlamları varsa, duruma göre, ikisi de kullanılabilir: Deri hastalıkları; Kızıl derililer; İlaçlar; Tıp.

3. Başlığı Türkçe olarak yazınız. Öz Türkçe kelimeleri kullanınız!

4. Bilimsel terimi değil, halk deyimini yeğ tutunuz; «Mikoloji» yerine «Mantarlar»; «Osteoloji» yerine «Kemikler» deyiniz.

5. Bir konunun belirtilmesinde gerekli görülmedikçe, sıfatları kullanmaktan vazgeçiniz: «diferansiyel hesap», «kıyaslı edebiyat», «tiroid bez» (kalkan bezi) gibi.

6. «Âdet ve gelenekler» gibi bileşik başlıkların sayısını mümkün oldukça azaltınız, ikinci terimi birinciye gönderecek bir havalere fişi düzenlemeyi de unutmayınız.

7. Eşanlamlı (sinonim) kelimelerden kaçınınız. «Uçaklar» ile «Tayyareler» den birini seçiniz. Buna karşılık, «Demir yolları», «Ray ve yol» gibi bazı başlıklar muhafaza edilebilir.

8. Konu bir tek kelimeyle anlatılamazsa, Amerikan kuralları ile «Biblio» dergisi, bütün bir ibareye yer verirler. Örneğin: «Edebiyatta ve sanatta kadınlar», «Politikada kadınlar», «Kadın anatomisi ve psikolojisi» (Biblio) gibi.

9. Güç bir durum da şudur: Yer başlıkları ile konu başlıkları arasında nasıl bir seçim yapılacaktır? Örneğin: Kuzey Amerika

kuşları hakkında bir eser, «Kuşlar Amerika» maddesine mi, yoksa «Kuzey Amerika, Kuşlar» maddesine mi girecek? Her ikisi de doğrudur.

Şu konulara daima coğrafi bir başlık konur. Tarih, Coğrafya, Politika, Kurumlar, Dernekler (ancak Arşivler, Kütüphaneler, Müzeler müstesnadır). Bunlar ilkin ülke ya da şehir adı, sonra konu başlığı ile kataloga geçirilirler. Başkaca hallerde, konular ülkelere göre bölünüp ayrılır.

10. Coğrafya adlarıyla ilgili birkaç not:

Coğrafya adlarından bazıları aynıdır. Bunları belirtmek gerekir:

Cordoue (Arjantin)

Cordoue (İspanya)

Cordoue (Sierra de)

Yabancı coğrafya adları Türkçe şekilleriyle yazılır, eğer bu şekil geleneksel bir nitelikteyse; aksi takdirde orijinal şekilleri tercih edilir: «Londra», «Bükreş», «Viyan», «Moskova»; fakat «Manchester», «Nancy», «Barcelona», «Zürich» gibi.

Bileşik coğrafya adları, bu şekillerini aynen muhafaza eder: «Mont - Blanc» gibi, «Montreal» gibi. Bununla birlikte, «Küçük Asya» veya «Doğu Afrika» ya kıyasla «Uzak Doğu», «Orta Doğu» denir.

Tarihin çeşitli çağlarında türlü adlar almış ülkeler ve yerler, son resmî adları üstüne kataloga

geçirilir, ama eski adlarına da birer havale fişi düzenlenir : «Saint - Pétersbourg» ya da «Petrograd» değil, «Leningrad»; «Lü-zitanya» ya da «Potugalya» değil, «Portekiz».

Başlıkların ikinci derecede bölümlere ayrılması.

Konulara göre : İkinci derecedeki bölümler büyük kütüphanelerde pek gerekliyse de uygulanması zordur. Fransa'da konuları : Bakıma, coğrafi yere, kronolojiye göre bölümlenmek âdet olmuş.

Bakım bölümlenmesine örnek:

Karaciğer, hastalıkları

Karaciğer, radyografisi

Karaciğer, kanseri

Karaciğer, tedavide kullanılışı (Biblio).

Coğrafi yer : Kuşlar, Kuzey Amerika.

Kronoloji : Fransa, Tarih, İhtilâl. 1789.

Biçime göre : En çok kullanılan biçim bölümleri şunlardır :

Bibliyografyalar

Biyografyalar

Deneme ve Konferanslar

Derlemeler

Dernekler

İnceleme ve Öğretim

İstatistikler

Kılavuzlar

Kongreler

Özetler, elkitapları

Sergiler

Sözlükler

Sürelî yayınlar

Yıllıklar

Anglo - sakson kuralları, bunlara, «Deneme», «Roman», «Şiir» gibi edebî biçimleri de katar. Ama gerekirse bunlardan vazgeçilebilir.

Başlıkların sayısı.

İşe yeni başlayanlar, başlıkları çoğaltmak tarafıdır olur. Katalog küçükken, bunun farkına varılmaz. Ama katalog büyüdükçe, başlık seçimi kesin olarak sınırlanıp kararlaştırılmamışsa, tecrübesiz katalogcu seçilen kelimeleri unuttur, işin içinden çıkamaz, karışıklık gelip çatar.

Bununla birlikte, konu sayısınca fiş hazırlanır. «Beyin tümörleri» üzerine bir esere iki fiş gereklidir : biri «Beyin» e, ötekisi «Tümörler» e konur. Raphael'in Vatikan'daki duvar halıları üstüne bir eser Raphael, Vatikan, Halıcılık konularına yerleştirilir, yani bu esere üç fiş hazırlanmalıdır. (Bu örnek, Crozet'den alındı.)

Havale fişleri.

Üç çeşit havale fişi var :

1° Seçilmemiş terimden seçilmiş terime havale («bak» kelimesi kullanılır) : Tayyare, bak Uçak.

2° Bazı kitapların girdiği bir terimden, keza başka kitapların girdiği yakın bir terime havale («keza bak» kelimeleri kullanılır, havale fişleri karşılıklı olur) : Demir yolları, keza bak Ray ve yol; Ray ve yol, keza bak Demir yolları.

3° Daha genel bir konudan daha özel bir konuya havale («keza bak» kelimeleri kullanılır) : Deniz kuvvetleri, keza bak Deniz savaşları, Denizcilik öğretimi, Ordular, Silâhsızlanma, Tersaneler. (Bu örnek, «Biblio» dan alındı).

«Keza bak» havale fişleri, konu kataloguna bir mantık ögesi katar. Bunun kurallarını saptamak imkânsız bir şeydir. Basılı listelere bakmalı. (Fransızlar pratikte şimdilik «Biblio» ya bakmakla yetiniyorlar.)

c) Konu fişlerinin dizilişi.

Fişlerin dizilmesi, ilkin başlıkların alfabe sırasına, daha sonra alt başlıkların alfabe sırasına göre olur. Konu alt başlıkları ile biçim alt başlıkları bir tek alfabe dizisinde verilir.

- Çocuk kelimeleri
- » kitapları
- » psikolojisi
- » sağlığı
- » testleri

Birçok eserin başlıkları hep aynı ise, iki şık var : ya basım tarihlerine göre dizilir (Versaille Kütüphanesinin âdeti, en son basımları en öne alır) ya da yazar adlarının alfabe sırasına göre dizilir. (Bibliothèque Nationale'da basmalar yıl yıl kronolojik bir sıraya diizilir, sonra yıllar arasında yazarların soyadına göre bir alfabe sırasına konur.)

d) Kataloğcuya pratik bazı öğütler.

Başlık seçiminde çok ihtiyatlı davranmalı. Miss Mann kendi el-

kitabında : «Kataloğcu iki adım öne atarsa, bir adım da geri çekilmeli; katalog sürekli olarak tamamlanıp düzeltilmeli» der.

Konu kataloğunun başlık kelimelerine ait bir liste tutmak esastır, faydalıdır. «Biblio» cinsinden basma başlık listelerine sık sık bakılır.

IV. SONUÇ

Sistemantik katalog mu, yoksa alfabetik konu katalogu mu ? Bu ikisinden hangisini tercih etmeli ?

Léo Crozet, her ikisini de gerekli bulur. Herşey, kütüphanenin niteliğine bağlı. Kütüphaneniz raflarda sistemantik bir tertipteyse, alfabetik konu kataloğu sistemantik katalogdan daha gereklidir. Ayrıca, demirbaş defteri ya da topografya fiş kutusu; sistemantik katalog yerini tutabilir.

Kitapların raflarda sistemantik olarak tertiplenmediği bir kütüphanede tereddüt uyanabilir. Kütüphaneyi inceleyip okuyucuların ihtiyaçlarını görmek gerek. Acelesi olan okuyucu, alfabetik konu kataloğunu tercih eder. Acelesi olmayan okuyucu, sistemantik katalogu tercih edebilir. Sistemantik katalog, herşeye rağmen, kütüphaneciye kendi kütüphanesininin çeşitli kitap kaynaklarını geliştirmek, bunları izlemek imkânını veren tek araçtır.

Seçilen metodlar ne olursa olsun, bunların en pratik yollar

olması, hatırdan çıkmamalı. «Okuyucunun gönlünü hemen hoş etmek» için bu şarttır. İçinde yaşadığımız yüzyıl sürat yüzyılı, üstünde yaşadığımız dünya da sürat dünyasıdır.

KISA BIBLİYOGRAFYA.

1. MANN (Margaret). — *Introduction to catalogue and the classification of books.* — Chicago, American Library Association, 1930.

2. CROZET (Léo). — *Manuel pratique du bibliothécaire.* Yeni basım. — Paris, Association des Bibliothécaires Français, 1937.

3. *Encyclopédie Française, XVIII.* cilt (1939), Crozet'nin *Catalogues et inventaires* başlıklı maddesi.

4. DELSAUX (Mme. J.). — *Instructions établies pour le catalogue alphabétique de matières de la Bibliothèque de la Sorbonne.* — Paris, 1939. (Actualités scientifiques et industrielles 810).

5. MEUVRET (Mme. C.). — *Catalogue par matières.* — Paris, UFOD'un teksiri, 1949. (Konferansımız için en çok hocamızın bu ders notlarından yararlandık.)

6. *Code de catalogage des imprimés communs.* — Paris, AFNOR'un teksiri.

7. DROUIN ile POLI. — *Les Règles pour l'établissement des mots matières.* — Paris, Bibliothèque Nationale' de hizmet içi teksir.